

בואו ונצא לקראת שבת המלכה

גל אהרני*

החמה מראש האילנות נסתלקה –
באו ונצא לקראת שבת המלכה.
הנה היא יורדת הקדושה, הברוכה,
ועמה מלאכים צבא שלום ומנוחה.
באי, באי, המלכה!
באי, באי, המלכה! –
שלום עליכם, מלאכי השלום!¹

המחלוקת סביב דמותה וצביונה של השבת בישראל מהווה כר פורה לדיונים רבים, הן בספרות האקדמית, הן בציבור הרחב והן במערכת הפוליטית. בנייר זה, אבקש להתמקד בסוגיית "מנוחת השבת", שמהווה לעתים את מוקד המחלוקת בעניין. זה לא נייר נוסף שיביע את עמדתי האישית ביחס לשאלה האם כדאי או לא לפתוח מרכולים בשבת. בנושא כה טעון רגשית, אני מוצאת מידה מועטה של השפעה בהבעת עמדות אישיות מהסוג הזה. במקום זאת, אבקש בשורות הבאות לפרוס הצעה חדשה ביחס לצביון השבת בישראל. למיטב ידעתי, הצעה כזו לא הוצעה עד היום.

מחלוקת סביב אופייה של השבת התקיימו בארץ ישראל עוד בשנות ה-20 וה-30 של המאה הקודמת,² והן נמשכות עד עצם היום הזה.³ פסק הדין בעניין **ברמר**,⁴ עסק במידה ובאופן הראויים של אכיפת חוק עזר בעיר תל אביב-יפו, האוסר על פתיחת חנויות ביום המנוחה. בית המשפט העליון קבע בעניין זה כי כעקרון, על עיריית תל אביב-יפו לפעול במטרה שבתי העסק שנדונו (למשל 'טיב-טעם') יהיו סגורים ביום המנוחה – שבת. קביעה זו נבעה מההשקפה כי יש לקיים את החוק. לפיכך, בית המשפט הורה לעיריית תל אביב-יפו לכל הפחות לשקול את הפעלתם של אמצעי אכיפה נוספים המצויים בסמכותה.⁵

* סטודנטית לתואר בוגר במשפטים ומוסמך במנהל עסקים באוניברסיטה העברית.

¹ בית ראשון מתוך שירו של חיים נחמן ביאליק "שבת המלכה".

² ענת הלמן "תורה, עבודה ובתי קפה: דת ופרהסיה בתל אביב המנדטורית" **קתדרה** 85 105 (התשס"ג); אילן שחורי "מלחמת השבת של תל אביב" **אתר תל אביב שלי** www.mytelaviv.co.il/Shabat-BetelAviv; יוסף כץ "דת וציונות בתקופת היישוב: סעיף שמירת השבת בחוזה החכירה של הקרן הקיימת לישראל עם ההתיישבות העובדת" **ציון** עח ב 207 (התשע"ג).

³ דוגמאות לכתבות מן העת האחרונה: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5073897,00.html; www.calcalist.co.il/marketing/articles/0,7340,L-3635275,00.html; www.mako.co.il/news-israel/local-; www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5070441,00.html; q2.2017/Article-ec55d279059eb51004.htm

⁴ עע"ם 2468/12 **ברמר נ' עיריית תל אביב-יפו**, פס' 48-49 לפסק דינה של המשנה לנשיא (דאז) נאור (נבו 25.6.2013).

⁵ שם. כמו כן, נקבע בפרט, כי אכיפה בדרך של הטלת קנסות בלבד – אמצעי האכיפה שעיריית תל אביב-יפו הפעילה – אינה מגשימה במידה הראויה את תכלית חוק העזר. ראו פס' 50 לפסק דינה של המשנה לנשיא (דאז) נאור: "הרי השגת תכלית חוק העזר, לאור ערכיו הסוציאליים והדתיים של יום המנוחה, משמעה שבתי עסק אכן יהיו סגורים ביום המנוחה, ולא כי בתי עסק הרוצים לפתוח את דלתותיהם ביום השבת יוכלו לעשות זאת בתנאי שיהיו מוכנים לשלם את הקנס הכרוך בכך. והרי למרות הקנסות שמטילה העירייה, דלתות עסקי המשיבות נותרות פתוחות מדי שבת. על כן, במקרה שלפנינו, בדרך האכיפה הנוהגת, אין העירייה מגשימה את החוק."

הסוגיה הגיעה לפתחו של בית המשפט העליון פעם נוספת כעבור מספר שנים. בדיון נוסף בפסק הדין בעניין **התאחדות הסוחרים**,⁶ נקבע כי עיריית תל אביב-יפו מוסמכת להתקין בחוקי העזר הוראות שעניינן הסדרת פעילות עסקית בשבת. לאחר מכן, וככל הנראה כתגובת נגד לפסיקה הנ"ל, נחקק חוק המרכולים.⁷ הצעת החוק התקבלה לפני כשלוש שנים ברוב של 58 חברי כנסת, אל מול 57 מתנגדים. החוק יוצר הכפפה של סמכות האסדרה של הרשויות המקומיות לשיקול דעתו של שר הפנים. שכן, לפי החוק, פתיחתם וסגירתם של עסקים בימי מנוחה טעונים הסכמה של שר הפנים. הסכמה כזו תינתן רק ככל שפתיחת העסקים בימי המנוחה נדרשת כדי לספק צרכים שהם, לדעת שר הפנים, צרכים חיוניים.⁸ הכפפה זו עלולה לסמן מגמה מדאיגה ביחסי דת ומדינה וביחסים שבין השלטון המקומי לבין השלטון המרכזי. כך, אם במשך שנים, המוסכמה הייתה שאסדרתם של ימי המנוחה צריכה להיות נתונה לשיקולה של הרשות המקומית, חוק המרכולים טרף את הקלפים.⁹ זאת, משום שהחל מכניסת החוק לתוקף, יש בכוחו של שר הפנים להחליט על כך שבתי עסק יהיו סגורים ביום שבת, על אף שהרשות המקומית והתושבים המתגוררים באותו אזור, מבקשים להתיר את פתיחתם.

הצעה מרכזית לפתרון סוגיית השבת בישראל הועלתה באמנת **גביזון-מדן**.¹⁰ כחלק מכך, מוצעת חקיקה של חוק יסוד אשר יקבע כי השבת היא יום המנוחה הרשמי של מדינת ישראל. בנוסף לכך, לפי האמנה, פרטי ההסדרים ייקבעו ויוגדרו בידי ועדה מוסמכת מטעם הרשות המקומית. כמו כן, ההצעה מבחינה בין גופים אשר יהיו סגורים בשבת, כגון מפעלים ומשרדים ממשלתיים, לבין מסעדות ובתי בילוי עליהם לא יוטל איסור לפעול בשבת (בהקפדה על מסגרות של מיקום ושל רעש מתאימים). באמנה מודגש כי ההסדרים המוצעים בה ייאכפו בצורה קפדנית ושיטתית על מנת לשמור אפקטיבית על דמות הפרהסיה בשבת. ההצעה נוגעת גם לנושא התחבורה, צבא ועוד. הצעה זו היא אמנם עדיפה לדעתי על המצב הקיים, אך אין בה כדי לענות על הפערים שיצוינו להלן, לעומת משאל עם-קהילתי שייתן מענה להיבטים אלו. ההבדל המרכזי בין הצעתי לבין ההצעה שבאמנה הוא יכולת הבחירה והגיוון של כל קהילה לפעול בהתאם לאמונתה. בעוד האמנה מבקשת להשיג דרך ביניים באמצעות פשרות בתחומים שונים, אך שיהיו גורפים ככלל בכל המדינה, אני מבקשת לבצע את האיזון בהתאם לקהילות השונות והתאמה אליהן כפי שהן תיראנה זאת לנכון.

היות שהחברה הישראלית מגוונת בגישות שונות לגבי אופייה הרצוי של השבת, הצעתי מאפשרת להביא הלכה למעשה שלל גישות. אני סבורה כי **משאל עם-קהילתי** המתבצע במסגרת היישוב, מהווה פתרון ראוי לקביעת אופייה של השבת במדינת ישראל, בחלוקה לקהילות.

⁶ דג"ץ 3660/17 **התאחדות הסוחרים והעצמאים הכללית נ' שר הפנים** (פורסם בנבו, 26.10.2017) (להלן: "עניין התאחדות הסוחרים").

⁷ הצעת חוק לתיקון פקודת העיריות (חוקי עזר בעניין פתיחתם וסגירתם של עסקים בימי מנוחה), התשע"ח-2018 (להלן: "חוק המרכולים" או "החוק").

⁸ ס' 258 לחוק המרכולים.

⁹ גלעד וינר ושוקי פרידמן "שבת מקומית – חוקי שבת והיקף האיסור על פעילות כלכלית ברשויות המקומיות" **המכון הישראלי לדמוקרטיה** (2018).

¹⁰ מידע זה נלקח מהחיבור "אמנת גביזון-מדן: עיקרים ועקרונות" שכתב יואב ארציאלי. חיבור זה התבסס על "מסד לאמנה חדשה בין יהודים בענייני דת ומדינה בישראל" של **רות גביזון ויעקב מידן**. החיבור מציג את הרעיונות העיקריים של אמנת גביזון-מדן ומכוחם להגיע להצעה להסדרים משותפים בתחומים שונים, במטרה לקדם את הסולידריות היהודית. הפרק השלישי בחיבור עוסק בסוגיית השבת וכולל הצעה לחוק יסוד שיקבע כי השבת היא יום המנוחה הרשמי של מדינת ישראל. כמו כן, ההצעה מבחינה בין גופים אשר יהיו סגורים בשבת, כגון מפעלים ומשרדים ממשלתיים, לבין מסעדות ובתי בילוי עליהן לא יאסרו לפעול בשבת. ראו: יואב ארציאלי **אמנת גביזון-מדן: עיקרים ועקרונות** 42 (2003).

משאל עם זה יוגבל לסוגיית פתיחתם וסגירתם של עסקים בשבת בלבד. פתרון זה יאפשר קבלת החלטה בצורה דמוקרטית אשר תייצג, בראש ובראשונה, את האזרחים עליהם ההחלטה משפיעה וכן תוביל לפגיעה מינימלית במיעוט, כדלעיל.¹¹

הסוגיה הנדונה ייחודית וראויה לפתרון כאמור, על פני סוגיות רבות אחרות שאינן זכאיות לכך, בשל שתי סיבות עיקריות. ראשית, מדובר בנושא מהותי, בסיסי ומרכזי בחברה הישראלית, המצדיק מתן מענה בדמות כלי פוליטי המיועד לנושאים מרכזיים. שנית, סוגיה זו משפיעה בעיקר על קהילות מסוימות – בין אם הן מבקשות לשמור את השבת ובין אם הן מבקשות לפתוח עסקים בשבת. זאת, בעיקר הואיל והנחת היסוד של הנייר היא כי אין תחבורה ציבורית בשבת.¹² לפיכך, אני סבורה כי ראוי שהסוגיה תובא להכרעת כל קהילה בנפרד, באופן ישיר. מסקירת הספרות המשפטית בעניין, **לא עלתה הצעה דומה בעבר**, שמעבירה את הדגש ההחלטה אישית של הישוב כלפי עצמו.

ישאל השואל מה בין סוגיית פתיחת מרכולים בשבת לבין סוגיות אחרות מתחום השבת? ודוק, מה ההצדקה להגבלת הכלי שמוצע לפתיחת מרכולים ואיננו כולל שאלות בנוגע לתחבורה ציבורית בשבת? סבורני כי הבחנה זו נעוצה בשני טעמים. הראשון הוא כי ניתן להניח שהמתנגדים לפתיחת עסקים בשבת לא יפקדו את אותם עסקים לא כשרים גם בימי חול. זאת, בניגוד לתחבורה ציבורית כללית במידה ותפעל בשבת,¹³ אשר סביר כי גם שומרי מצוות ישתמשו בה כנוסעים ואף יבקשו להמשיך ולעבוד בה – הן כנהגים והן במשרות אחרות. עצם השימוש והעבודה בגופים אלו, עלולים להתפרש כשותפות לחילול ההלכה,¹⁴ ולחילופין, או בנוסף, כבעייתיים למראית עין.¹⁵ קושי זה לא מתקיים במקרה של פתיחת עסקים ביום השבת, הואיל ולא צפוי להילקח כל חלק שהוא במעשיהם של העסקים.

הטעם השני להבחנה הינו ההבדל בהשפעה הישירה, הבלתי-נמנעת, בין שתי הדוגמאות – פתיחת עסקים ותחבורה ציבורית. כך, פתיחת עסקים במקומות מוגדרים, על פי בחירתם החופשית של השוכנים באותו אזור, אינה משפיעה – באופן ישיר – אלא על העוברים ושבים בפלך זה. זאת, בניגוד לתחבורה ציבורית שעוברת, בעל כורחה, בדרכים רבות יותר.¹⁶ ניתן אף לטעון כי תחבורה הציבורית הפועלת בשבת עלולה לפגוע באופן ניכר יותר ברגשות דתיים. ברי כי סביר

¹¹ הפגיעה המינימלית במיעוט תובטח לאור מאפיינים של השתתפות הציבור בקבלת החלטות ברמת השלטון המקומי. הטענה הרווחת היא: "ההזדמנות להביא לידי ביטוי את העדפותיהן של קבוצות המיעוט בגבולות המרחב המקומי שלהן במישרין היא אולי **החלופה היחידה** בעבורן להבטיח שהזירה המקומית תושפע די הצורך מתפיסותיהן ואמונותיהן באופן שיאפשר להן לחיות בשלום במרחב הציבורי שבו באות לידי ביטוי העדפות הרוב". (ההדגשה נוספה) ראה: מורן נגיד "שיתוף הציבור בשלטון המקומי" **המכון הישראלי לדמוקרטיה** (2015) 37 (להלן: נגיד, "שיתוף הציבור"); ההקדמה בתוך דניאל אלעזר וחיים קלכהיים **השלטון המקומי בישראל** (מהדורה שנייה, המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 2001).

¹² ראו הרחבה בהמשך על השפעת היעדר תחבורה ציבורית על ההצעה.

¹³ ההנחה בטענה זו היא **שכל** החברות שמפעילות תחבורה ציבורית תעבודנה ביום שבת ולכן סביר שאנשים דתיים ישתמשו בתחבורה בימי חול, על אף החילול.

¹⁴ ניתן לייחס את האיסור לסוגיה של "הנאה ממעשה שבת".

¹⁵ דין הנובע לדעת רבים מהכלל "והייתם נקיים מה' ומישראל", ראו במדבר לב 22.

¹⁶ במסגרת המצומצמת של נייר זה אמנע מדיון בסוגיה כבודת המשקל של חסימת דרכים מסוימות לנסיעה בשבת – סוגיה הראויה לדיון מעמיק.

שדבר המתרחש לפניך משפיע יותר מאשר הידיעה האבסטרקטית שמתרחש דבר שלא עולה בקנה אחד עם ערכיך.¹⁷

כעת אבחן היבטים שונים הנוגעים להצעה; אגב דיון זה, אציג יתרונות להצעה וכן חסרונות, להם אציע מענה.

ההצעה בנייר זה מבוססת על משאל עם, ומשכך ראוי להקדיש להכרות עמו מספר מילים. משאל העם, על פי הגדרתו, הוא אמצעי להעברת הכרעות מצד השלטון לידי הבוחרים. זהו תהליך בו מכריע¹⁸ העם (או הציבור הרלוונטי) באופן ישיר, לרוב בצורה דיכוטומית – "בעד" או "נגד" – באמצעות הצבעה על עניין מסוים המובא לפניו, שההצבעה לגביהם מבטאת את "רצונו" בסוגיה המופיעה לפניו.¹⁹ משאל עם הוא כלי שלטוני לקבלת החלטות בעלות ערך מיוחד, בו באה לידי ביטוי דמוקרטיה ישירה, גם במשטרים בהם שיטת השלטון היא דמוקרטית-ייצוגית. בעשורים האחרונים זוכים משאלי עם לאהדה הולכת וגוברת בקרב מדינות המערב הדמוקרטיות. כך, למעלה מ-800 משאלי עם נערכו בעולם במהלך המאה ה-20,²⁰ כאשר מחצית מהן נערכו בשווייץ. בהשוואה לכך, מדינת ישראל היא אחת מהמדינות הדמוקרטיות הבודדות שטרם הכניסה למסגרתה הקונסטיטוציונית את משאלי העם.²¹ אולם, הסוגיה בדבר משאל עם בישראל הביאה לחקיקת חוקים הנוגעים לכך,²² ואף בשנת 2014 חוקק חוק יסוד: משאל עם.²³ עם זאת, חשוב לציין כי מעולם לא נערך משאל עם בישראל.

כדיקש למשאל עם מדינתי, הצעתי מתרכזת במשאל עם-קהילתי, המאפשר השפעה ישירה של האזרחים על אחת החלטות המשמעותיות הנוגעות לאורח החיים באזור מגוריהם. זהו המנגנון המאפשר קבלת החלטות המבטאות את רצונו של רוב הציבור בצורה המדויקת ביותר. מעבר לכך, החלטות שתתקבלנה בהסכמה רחבה, צפויות לקבל לגיטימציה רחבה יותר אף בעיני קבוצות המיעוט שהתנגדו להן.²⁴ שכן, עצם ההשתתפות הישירה בהחלטה מגבירה את המחויבות והזיקה לחיים הפוליטיים-דמוקרטיים, ולהחלטה שהתקבלה כמו גם להשלכותיה.²⁵ משאל עם, כחלק מהגדרתו, מוגבל לתחומים מסוימים המהווים סלע מחלוקת בחברה ובשל כך דורשים הכרעה.²⁶ מהסיבה הזו, ולאור סיבות נוספות, אני סבורה כי כלי זה מתאים ליישוב סוגיית השבת בעניין פתיחתם של עסקים.²⁷

¹⁷ ייתכן שפיתוח טענה זו יכול להביא לאחד הסברים לכך שהחברה החרדית בוחרת להתבדל מהאוכלוסייה הישראלית הכללית, בהיבטי חיים רבים. התבדלות זו מתחייבת מהמשך ההחזקה באידאולוגיית המעטפת החרדית, לפחות בכל הנוגע לסוגיות הליבה (הכוללות הן פתיחת עסקים והן הפעלת תחבורה ציבורית בשבת). ראו: חיים זיכרמן, לי כהנר "מעמד ביניים חרדי בישראל" **המכון הישראלי לדמוקרטיה** 38-39, 109, 113 (2012).

¹⁸ ככל שמדובר במשאל מחייב ולא מייעץ גרידא.

¹⁹ שמואל סעדיה, ליאב אורגד **משאל עם** 29 (הוצאת פרלשטיין גינור, 2000).

²⁰ "Referendums Around the World", edited by David Butler and Austin Ranney, the aeI press, Washington d.c.

²¹ וינר ופרידמן, לעיל ה"ש 9, בעמ' 42.

²² חוק סדרי השלטון והמשפט (ביטול החלת המשפט, השיפוט והמנהל) (תיקון), התשע"א-2010.

²³ חוק יסוד: משאל עם. החוק קובע כי יש לבצע משאל עם במקרה של העברת שטחים לריבונות זרה.

²⁴ רון קליין, "כובד סוגיית 'משאל העם': חוק סדרי השלטון והמשפט (ביטול החלת המשפט, השיפוט והמנהל) (תיקון), התשע"א-2010" **חוקים בקצרה** 1, 4 (2010).

²⁵ הכנסת – מרכז מחקר ומידע **משאל עם – סקירת רקע** 4 (2004).

²⁶ מעניין לשים לב שבמשאל ביוזמת העם, שמאוד נפוץ בארה"ב, הנושאים לאו דווקא בלב המחלוקת. בקליפורניה

למשל הצביעו בבחירות ההחלטות על 12 נושאים שונים.

²⁷ במסגרתו של נייר זה לא עלה בידי להגדיר באופן ברור כיצד ההליך יתנהל מבחינה פרקטית. אך אציין כי מדובר

בהצבעה בינארית, בדומה לזו הנעשית במשאל עם. היתרון העולה מכך ושהוא המכריע את הכף הינו פשטות –

בשנים האחרונות, נראה כי הציבור מעוניין להיות מעורב בקבלת ההחלטות המדיניות. ניתן לראות זאת בהשתתפות פעילה במחאות – הן המחאה החברתית בשנת 2011 והן ההפגנות הנמשכות בחודשים האחרונים, משני הצדדים הפוליטיים.²⁸ לאור זאת, ראוי לאפשר לכל קהילה לקבוע את צביונה, ולכן התערבות וקביעת תכתיבים מצד השלטון המרכזי אין בהם כדי לפתור את הבעיה. לשיטתי, יש לאפשר התערבות של הציבור, דווקא במישור הקהילתי, בשל הקשר החזק בין עקרון שיתוף הציבור ובין השלטון המקומי. יפים לכך דבריה של ד"ר נגיד: "צביונה של הרשות המקומי – שטחה הקטן יחסית, אוכלוסייתה המועטה יחסית וקרבתם הפיזית של המוסדות הנבחרים – מייצרים עבור הפרט זירה נגישה, מיטבית ונוחה להפעלת זכותו להשתתפות".²⁹ השפעה ישירה זו לא ניתן להשיג ברמה המדינתית ואף אין צורך בכך. בכל עיר במדינה ישנה לפחות קהילה אחת, בעלת אופי ייחודי גם אם ייחודיותו שונה במקצת מקהילה במקום אחר. היינו, לא דומה אורח חייהם של תושבי רמת השרון לזה של תושבי בני ברק או חיפה.³⁰

כאמור, ההחלטות לעניין פתיחתם וסגירתם של עסקים ביום השבת הינן משמעותיות וחשובות ומשכך נכון יהא לאפשר לכל אזרח, מעל גיל מסוים,³¹ להשפיע באופן ישיר על אורח חיי קהילתו. השפעה ישירה כזו תושג בצורה הטובה ביותר באמצעות משאל עם ישיר. לא זו אף זו, במשאל עם-קהילתי ניתן לבצע חלוקה פנים-יישובית כך שתתאפשר התחשבות בקהילות מצומצמות אף יותר. כך למשל, מתוך התחשבות באזורים שבתוך הערים, ניתן ליצור "איים" של העדפות על פי הרוב באותו אזור. נוכח המצב הנתון, בו, במרבית היישובים אין תחבורה ציבורית בשבת – אף מתחזק הטעם לקבל את ההצעה לחלק את משאל העם-קהילתי לאזורים מצומצמים יותר על פני ישובים שלמים. זאת, משום שאין באפשרותם של תושבים רבים המעוניינים להפעיל או לבקר עסקים שיעבדו בשבת שלא בסביבת מגוריהם. העדר התחבורה הציבורית מניח את הריחוק הטבעי בין קהילות שהמרחק ביניהן הוא איננו מרחק הליכה. כאשר המשאל מתבצע בתוך הקהילה הקרובה, מתחזק הקשר, החברתי והכלכלי, בין חברי הקהילה.

אעיר כי, בעיני, ניתן יהיה להצביע במשאל עם-קהילתי זה כבר מגיל 16. נראה לי מתבקש שאם ישנה אחריות בנוזיקין ובדין הפלילי כבר מגיל 12, נערות ונערים בני 16 יוכלו לקחת חלק בהחלטה שתשפיע על חייהם, לעתים אף יותר מאשר על מבוגרים. הואיל ובני נוער רבים יוצאים לבלות ביום שבת, או לחילופין מעוניינים בשבת מנוחה, אני מאמינה כי זכותם להביע דעה בעלת משמעות אמיתית בסוגיה זו.

אדגיש להלן שתי תכונות המאפיינות את הצעתי; האפשרות של חלוקה לקהילות וכן קביעת גבול ברור של משאל עם-קהילתי לסוגיית פתיחת העסקים בשבת בלבד. אחת הביקורות שעולות כנגד משאל עם היא כי מדובר בכלי הכרעה חותך אשר אינו מותיר מקום לעמדות

שגוררת יעילות גבוהה יותר (מבחינת עלויות של כסף וזמן), וכן השתתפות רחבה מצד הקהילה (הליך מורכב ככל הנראה היה מניא חלק ניכר מהאוכלוסייה מלהשתתף).

²⁸ "בבלפור מציינים חצי שנה למחאה נגד בנימין נתניהו" גלובס, (2020) www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001353632; 400 אלף בשיא המחאה: "זה נס קיץ 2011", (2011) www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4117325,00.html.

²⁹ נגיד, "שיתוף הציבור", לעיל ה"ש, בעמ' 26. להרחבה ראה שם, בעמ' 23-43 וההפניות המובאות.

³⁰ "בג"ץ קבע: עיריית ת"א תוכל לאשר פתיחת עסקים בשבת", www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4950977,00.html (2017).

³¹ על כך ארחיב בהמשך הנייר.

ביניים.³² אני מסכימה עם ביקורת זו ולכן הצעתי היא לאפשר חלוקה של משאל העם לקהילות קטנות יותר, ולאפשר מגוון תשובות בהתאם לאופי היישוב.³³ גודל הקהילות ייקבע בידי האחראיים על משאל העם וישתנה בין יישוב ליישוב. אחראיים אלו ימונו מטעם העירייה ויכללו אנשים בעלי דעות מגוונות אודות סוגיה זו. כך, למשל, בעיר ירושלים השכונות 'מאה שערים' ו'בית הכרם' לא יכללו באותה קהילה. זאת ועוד, חשוב לציין כי ההצעה נוגעת למשאל שיצומצם אך לסוגיה של פתיחתם וסגירתם של עסקים בימי מנוחה. אין בכוונתי להשליכה לגבי נושאים אחרים, מהותיים ככל שיהיו, כמו למשל תחבורה ציבורית בשבת. זאת, בשל חשש שמא השימוש במשאל עם-קהילתי בעניין זה יהווה תקדים לנושאים אחרים שראויים להם פתרונות אחרים.³⁴

יתר על כן, עולה טענה לפיה קבלת החלטה בסוגיה כה מהותית באמצעות חלוקה ליישובים ואולי אף פנים-עירוני, עלולה לפגוע את העם וליצור מעין-מדינות שונות באופיין. לטענה זו אשיב כי העם מפולג בנושא השבת, בין היתר משום שהסוגיה עומדת בעינה, שכן לא ניתן לרצות צד אחד של המתרס. מתן אפשרות לבחור את האופן שבו אדם מעוניין לחיות את חייו ימתן, לדעתי, את הוויכוח הקשה בין הדעות המנוגדות בעניין זה. זאת ועוד, לא ניתן להתעלם מכך שגם כיום ישנם הבדלים מהותיים בין הערים השונות, וכי המושג "מדינת תל-אביב" שגור בפי רבים. אני סבורה כי הצעתי לא תחריף את ההבדלים, אלא תשקיט את הרוחות ומצב זה יוביל בתורו לתחושת שייכות ישראלית רבה יותר למדינה בכללותה.

יתרה מזאת, בהיבט הטכנולוגי – הקידמה הטכנולוגית של ימינו פותחת צוהר להזדמנות שניתן לנצלה לטובת הצבעה נוחה ובטוחה ישירות מהמכשיר הנייד.³⁵ השתתפות מקוונת יכולה לאפשר בקלות יחסי גומלין בין האזרח לבין הרשות, ולספק לציבור הזדמנות אמיתית להשתתף בדיון מעמיק ובתהליכי קבלת החלטות.³⁶ פרמטר זה מפחית את הטרחה הכרוכה בהצבעה במשאל עם באופן פרונטאלי, ומשכך עשויה להגדיל את אחוזי ההשתתפות.³⁷ ההיבט הטכנולוגי מדגיש את האפשרות של יישום ההצעה הנדונה באופן כמעט מיידי, ככל שיתאפשר מבחינה משפטית.

³² דנה בלאנדר וגדעון רהט "משאל עם: מיתוס ומציאות" מחקרי מדיניות 5 (ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2000).

³³ כך, למשל, העיר רעננה מחולקת לשני אזורים מרכזיים לפי האוכלוסייה המרכזית בהם. לפיכך, ברחוב הראשי "אחוזה" יש איסור על פתיחת עסקים בשבת. מנגד, ישנם שני מרכזים בצידה האחר של העיר, המכונה "לב הפארק" – על שם פארק רעננה, בהם מצויים עסקים הפתוחים בשבת. באזור זה, רוב התושבים אכן אינם דתיים, בניגוד לאזור סביב רחוב "אחוזה". ראו: www.raanana.muni.il/Business/Pages/default.aspx.

³⁴ מדובר בטענה מסוג הטענות של 'מדרון חלקלק' – חשש מתהליך שבסופו חריג לכלל "יבלע" את הכלל שנקבע לכתחילה, על כל יתרונותיו. אין ברצוני להזיל את ההצעה כך שתתפרס על מגוון רחב מדי של שאלות, ולכן ברצוני לצמצמה לשאלה אחת, לאור הטעמים שהדגשתי לעיל. אני ערה לקשיים המלווים להעלאת טיעוני מדרון חלקלק, ככלל, אך לדעתי יש לו מקום בהקשר זה. ראו: David Enoch, *Once You Start Using Slippery Slope* (2001) 629.

³⁵ חשוב לציין בהקשר זה כי אחת ההמלצות העיקריות לשיפור האיכות של מהלכי שיתוף הציבור והגדלת הסיכוי להצלחתם הינה אימוץ כלים טכנולוגיים. בתוך כך, מומלץ שהשלטון המקומי יפעל להסרת החסמים הטכניים, וכן יזום מהלכים להגברת המודעות בקרב אוכלוסיות שעדיין לא רכשו מיומנויות של שימוש בכלים הללו. ראה: נגיד, "שיתוף הציבור", לעיל ה"ש 29, בעמ' 105-106.

³⁶ שם; תהילה שוורץ אלטשולר "מדיניות ממשל פתוח בישראל בעידן הדיגיטלי" 34 המכון הישראלי לדמוקרטיה (2012).

³⁷ טענה זו מתחזקת לאור משבר הקורונה, בה התודענו ליכולות טכנולוגיות חבויות כמעט בכל אחת ואחד מאיתנו. אפילו סבתי, בת ה-98, למדה להשתמש בזום ככלות הכול.

ביקורת מרכזית נוספת כנגד משאל עם ככלל, הינה חוסר הידע של הציבור ויכולתו, הדרושים לשם קבלת הכרעה רציונלית בנושא.³⁸ בעיני, ביקורת זו איננה רלוונטית לסוגיה דנן. צביון השבת הרצוי לכל אחת ואחד נגזר מהדרך בה אדם בוחר את אורח חייו. בחירה זו נובעת, יותר מהחלטות רבות אחרות, מִרְגֵש ומהעדפות פנימיות הקשורות לזהות האדם ואופיו הדתי. הטענה של חוסר מידע אינה רלוונטית לעניין זה, שכן המידע שכל אדם צריך לשם קבלת החלטה מעין זו הוא **פנימי**.³⁹ לרוב, ידע שקיים בידי מקבלי ההחלטות לא ישפיע על החלטה מעין זו. יתר על כן, סביר כי תעמולה – הן באמצעי התקשורת והן בדרכים אחרות – לא תשפיע על בחירתם זו של האזרחים. ברי כי הסיבות להצבעה תהיינה מושפעות בעיקר מהאמונות הפנימיות, ולא מאמירות חיצוניות, עקב אופי ההחלטה. בשל כך, הטענה לפיה ההתקדמות הטכנולוגית, התפתחות התקשורת וגורמים נוספים, הפכו את הפעילות התקשורתית למרכזית בתהליך השיווק של גישות שונות העומדות לבחירת האזרחים,⁴⁰ נחלשת לאור נושא ההצבעה.

יש הטוענים, ביניהם פרופ' גביזון, כי על השבת בישראל לשאת אופי מסוים בשל שיקולים תרבותיים וחברתיים, בנוסף לאלו הדתיים והמוכרים לכול.⁴¹ יש הרואים בשבת יום מנוחה נפרד וייחודי שבכוחו לאחד וכן לתרום לצביון היהודי במדינתנו – היהודית והדמוקרטית. אכן אפוא, מדובר בסוגיה נפיצה המכילה בקרבה משמעות מובחנת לכל אדם. על כן, מוכרחה, לתפיסתי, להיות לכל אחת האפשרות לבחור כיצד היא מעוניינת להעביר את יום המנוחה שלה, ככל שבחירתה לא פוגעת באופן מהותי באחר, אשר בא לידי ביטוי במקרה זה בתור השכן בקהילה.

קצרה היריעה מלהביא את כל טיעוני הנגד לעמדתי, וכן את והטיעונים התומכים בהצעתי, אך בזאת הצגתי את עיקרי הדברים. אני סבורה כי על אף שלא ניתן להציע הצעה נעדרת חסרונות, משאל עם-קהילתי הוא הדרך המיטבית להתמודד עם הסוגיה הייחודית של צביון השבת בישראל, הבאה לידי ביטוי – בין היתר – בהחלטה בדבר פתיחת עסקים ביום המנוחה – סוגיה אשר לא מעט קולמוסים נשברו בניסיון להתמודד עמה.

³⁸ גדליה אורבך, **שיתוף הציבור בשלטון המקומי בישראל לאן? התפתחותם של דגמים ארגוניים לביזור מוניציפלי** עמ' 14–1. (בתוך: **דמוקרטיה 17 מקומית בישראל ביזור, מקומיות, השתתפות ופוליטיקה מקומית, כרך שני, עורכים: איתי בארי וערן רזין, המכון ללימודים עירוניים ואזוריים האוניברסיטה העברית בירושלים, 2015**).

³⁹ אולם, ניתן לטעון שקבלת ההחלטה היא לא פנימית בלבד, לאור ההיתכנות של שינוי הדעה בשל הבנת הקשיים בגישה ההפוכה. לדעתי, הגם שניתן לטעון זאת – ההחלטה האמורה מושפעת ברובה, יותר מהחלטות אחרות, על תחושות ואמונות פנימיות, וכן על האופן שבו אותו אדם גדל וחונך. לכן, ככל הנראה אין בכוחו של מידע חיצוני להשפיע באופן משמעותי על הבחירה.

⁴⁰ וינר ופרידמן, לעיל ה"ש 9, בעמ' 239; על העצמת השפעתה של התקשורת ועל השפעתה על החלטות המצביעים, ראו ירון כץ **מוכרים בלבד: שיווק פוליטיקאים בתקשורת** (הוצאת ספריית הפועלים, 1999). דוגמה לאירוע בו נראה כי לתקשורת השפעה משמעותית על משאל עם ניתן למצוא במשאל העם שאירע בקליפורניה, בעניין סיווג נהגי Uber – כמצויים ביחסי עובד-מעסיק או שמא מדובר ב"פרילנסרים". יש הטוענים שלאור שיווק אגרסיבי ויקר שתמך בסיווג הנהגים ככאלו שלא מצויים ביחסי עובד-מעסיק, זו ההחלטה שהתקבלה לבסוף. ראה, למשל

www.theguardian.com/us-news/2020/nov/04/california-election-voters-prop-22-uber-lyft

⁴¹ רות גביזון "עיר עם הפסקה" **עורך הדין** 8 (2013).